

Nooruslik jõud ja teotahe

Algus lk 11.

Suurim elamus Lätist. Festivali suurima elamuse pakkus Erik Erikssoni (Rootsi) ja Krišjānis Santsi (Läti) lavastatud ja etendatud „Keeris“ („Vērpete“). Peale nende teevad lavastuses kaasa kitarrist (Rihards Lībietis) ja vibrafonist (Mārtiņš Miļevskis). Enne etendust, nagu ka Grigorjeva lavastuse puhul, antakse vaatajatele teada, et nad võivad ruumis vabalt ringi liikuda ja asupaika vahetada. Kui publik saali siseneb, keerlevad tantsijad juba teineteise ümber. Pärimuse ja nüüdistantsu elemente põimides hakkavad nad mängima tempo- ja asupai- gamuutustega, eralduvad ja koonduvad korra- kski silmsidet kaotamata. Liiguvad läbi ruumi, mis on täidetud publikuga nii, et vaatajail tuleb ka hoolitseda selle eest, et ei sünniks ühtegi kokkupõrget. Sellises sümbioosis ei ole koreograafia enam kahe kogenud tantsija pärusmaa – kõik ruumis viibijad keerlevad ja õhkavad nendega kaasa.

Eelmisel korral lavastusega „Eden Detail“ Eestit esindanud Jette Loona Hermanis osales sel korral hoopis Lätis esietendunud *performance*’iga „Külma- kahjustus“ („Frostbite“). Visuaalkunstniku Anna Ansonaga koostöös valminud teos käsitleb lapselikkust ja üleskasvamist, seda kõike kujutluslike „koduseinte vahel“. Peale kolme etendaja on laval veel tohtu hulk objekte, riideesemeid ning jubinaid, millest osa leidis kasutust etendajate tegevuses, teised täitsid vaid dekoratiivset funktsiooni. Kogu lavaruum on pastelsetes toonides, kasutatud on palju käsitöömaterjale. Teost võiks käsitada installatsiooni või kujutava kunsti teosena – see pakub rohkem esteetilist kui mõistuslikku elamust. Algselt galerii- ruumi mõeldud etendus ei tekitanud kitsas saalis niivõrd kaasavat ruumitunnetust, kuid jättis siiski tugeva mulje.

„Nimetu liikumisloeng“ („Untitled movement lecture“, autor Liga Ūbele) on John Cage'i kompositsioonist inspireeritud lavastus seitsmele tantsijale, mille koreograafia koosneb erisugustes tempodes ja suundades kõndimisest, seismisest ja mõnest pearaputusest. Kogu etenduse kestel hoiavad etendajad käes kaustu, mis meenutavad noodimappe, kuid näiliselt sisaldavad sammude üles- tähendusi. Kostüümid ja saal on mustades ja hallides toonides, valguskujundus on tagasihoidlik, jäädes niiviisi kuhugi tähenduslikkuse ja tähenduseta häälele piirimaale.

Leedust mitmekesised lavastused. Leedu koreograafi Dovydas Strimaitise „Duett“ („A Duet“) põhineb samuti vormilistel kordustel. Lavastust võib nimetada nüüdisballetiteoseks, sest kogu liigutuste amplituud tuleneb klassikalisest tantsust, aga muusika ja kostüümid on

tänapäevastatud. Kaks tantsijat esitavad *petit allegro* korduste jada. Nende riie- tus on naha tooni ning jalas kannavad nad tosse. Muusikat ei ole, ainsaks saat- jaks on liikujate ja põranda kokkupõrke heli ning hingamine. Tantsijaid hoiavad ühes rütmis väikesed kõrvaklapid, kuid publik kuuleb muusikat vaid ühe korra – see hetk on justkui lavastuse kulminat- sioon –, lava tagaosast kiirgav valgus muutub eredaks ning kõik on hetkeks väga intensiivne. Ka pärast etenduse lõppu ei lõpe sammude monotoonne tatsumine kuulmekiledes.

Lukas Karvelise „Veel üks päev para- diisis“ („Yet Another Day in Paradise“) ei ole midagi nii maaliline lugu, kui peal- kirjast arvata võiks. 35 minuti jooksul näeb laval kahe haldjaliku tegelase tee- konda tikk-kontsadelt sporditossudesse, hüpernaiselikkusest meheliku kasvatus- ahelaisse. Esimene tragikoomiline pilt kõrgetel kontsadel rula peal kõõlivatest olenditest vahetub suurepärase tehni- kaga kukkumiste jadaks, milles etenda- jate käed on peidetud dressipluusi tas- kutesse ning omavaheline hell kontakt kaob. Nii „Duetti“ kui ka lavastuse „Veel üks päev paradiisis“ oli festivalile toonud kahe koreograafi asutatud produktsiooni- asutus Be Company, kes on võtnud oma missiooniks kunstis LGBT+ kogukonna ja noorte tulijate nähtavamaks tegemise.

Leedu töödest viimasena näi- dati Grêtė Šmitaitė lavastust „Praod“ („Craks“). *Black box*’is jutustab etendaja loo sellest, kuidas ta (või tema kujuta- tud tegelase, nendevaheline distants jääb umbmääraseks) hakkas kirjutama oma kadunud vanaisale armastus- kirju. Monolooge eraldavad üksteisest üliemotsionaalsed koreograafiad Beyoncé „Drunk in Love“ ja Frank Sinatra „My Way“ sõnadele. Iga liigutus on lõpuni tunnetatud viisil, millest õhkub lavalist kohaolu ja liikumiskoolitust. Šmitaitė lavamina tõstab hapral häälel toostid julgusele, usaldusele, saalisvi- bijatele ning kõigile inimestele ja aasta- aegadele väljaspool seda ruumi – ta hea- soovlikkus ulatub saalist välja.

Kõrvalprogrammi kese. „Balti tantsu platvormi“ kõrvalprogrammist jäi enim silma tantsukollektiiv SIXTH, kes esines kahe lavastusega ning pidas lühietekande oma tegemistest. Koosluse moodustavad Läti kultuuriakadeemia 2021. aastal lõpetanud koreograafid ja tantsijad, keda ühendab tohtu ener- gia ja soov kunsti teha. Kuna festivalil osales vaid kaks vanematest tantsijatest koosnevat tantsukollektiivi, ja sedagi 15minutilise kiirettekande kujul, võiks selleaastast festivali jääda iseloomus- tama SIXTHi nooruslik jõud ja teotahe. Nüüd aga pea padjale ja puhkama, sest 2026. aasta „Balti tantsu platvorm“ Vil- niuses on peagi ukse ees.

1 Sveta Grigorjeva, Geeniused pahased: pööbel teatris! – Sirp 9. II 2024.

2 Henri Hütt, Kärt Kelder, Sügav(üks)koiksus. – Teater. Muusika. Kino, jaanuar 2024.

„Eesti kirjanike leksikon“ – täiesti võimalik

Kirjanike, lugejate ja kriitikute tähtis sõnaraamat on kirjanike leksikon. Palume võimalust selle uuendamiseks, kas või korra veerandsajandi tagant.

ARNE MERILAI

Peagi kuulutatakse kantslist pidulikult välja: järgmisel ehk 2025. aastal elab meie preambuliriik Eesti suure raama- tuaasta tähe all. Teadaolevalt ilmus 500 aastat tagasi esimene eesti ja läti keelt kasutanud trükis. See on meie ema- keelse raamatu, kirjakeele ja kirjanduse tähistamise aasta. Pealkirjaks oleme kor- raldavas toimkonnas soovitanud Hando Runneli sügavamõttelist värssi „Rahvas algab raamatust“.

Mis on selle peoaasta põhiteemad?

Esiteks: kuidas on raamat kujunda- nud rahva vaimset ja olmelist elu, meie isedust? Kuidas see jätkab tulevases rännilmas, mis püüab puid säästa?

Teiseks: mida tähendab meile ema- keelse kirjakeele viis sajandit?

Kolmandaks: kuidas läheb eesti kir- jandusel: teostel, autoritel, lugejatel? Kas me veame igavikku välja?

Ja vaat: selles kontekstis võib meil koguni riiklikult piinlik hakata, mitte üksi kirjanikel oma liidus või murelikel uurijatel ülikoolis ja muuseumis. Vee- rand sajandit on uues vabariigis loodud elavat kirjandust, aga nii olulist teatme- teost nagu emakeelne kirjanike leksikon ei ole veel uuendatud, rääkimata selle kättesaadavaks tegemisest veebis.

Lõhkise küna ees

Tartu ülikooli kirjandusteadlased on uue leksikoni teema tõstatanud mitut puhku juba aastaid varem ja abi taotlenud, aga kirjandusse puutuvate ametnike-komis- jonide poolt ikka tagasi tõrjutud. Seda nii Tartu ülikoolist üksi ürijates kui ka koos Tallinna ülikooli eesti kirjanduse professuuri, kirjanike liidu ja kirjan- dusmuuseumiga ühiselt. Tahame asu- tustevahelist töögruppi moodustada ja selleks hädavajalikku eelarvet paluda. Kultuurkapitali moodi üksiktoetustest selleks projektiks ei piisa, tarvis on pro- fessionaalset stabiilsust.

Põhirobleem on selles, et kirjanike leksikoni või kirjandusloo koostamine ei ole rahvusvaheline tippteadus, vaid kohalik kultuuriloolus. Meie teadus- rahastus laenab küll omale prestiiži Eesti nimelt, aga Eesti-keskseid teema- sid, mis kuuluvad pooleldi kultuuriväl- jale, paraku ei toeta. No hästi – selline poliitika on omajagu põhjendat, Nagoya protokoll ja mille muuga, kuigi liialt jäi- galt seatud. Kui aga pöördume murega kultuuriministeeriumi poole, viidatakse omakorda haridus- ja teadusrahastusele.

Viimati saime nende teadust ja kultuuri lõimima määratud meetmelt iroonilise vastuse: meie taotlus ei olevat üheski punktis „teaduslik“. Kuigi selles meetme mõte just oligi. Nii et antud küsimuses kükitame kahe tooli vahel ja lõhkise küna ees. Ajaloolastel on samalaadsed mured.

Nii vorbitakse üha ingliskeelseid „tippartikleid“, mida me oma lugeja ei näegi: kaovad vanapagana põhjatusse mütsi.

Teine vastuolu on selles, et kirjanike leksikoni taolisi teemasid võetakse per- sonaalse uurimisprojektina, mis pan- nakse konkureerima teiste isikutaotlus- tega. Aga kirjanike leksikoni tegemine ei ole mõne teemajuhi ja tema võimaliku töögrupi isevärki uudishimu, vaid kohus- tus kultuuri ees. Tegijale on see vesikivi turjal, aga ta oleks nõus seda koormat taluma. Sedalaadi alustegevus, mis kan- nab kultuuri ja haridust, peaks ikkagi olema käsitletav riikliku tellimusena, millele töögrupid saaksid kandideerida. Mitte üksiku juhtteadlase erahuvi, vaid riigi erihuvi. Eesti-kesksete erialade tead- lased võiksid kokku leppida ja esitada sel- letaoliste esmaste vajaduste nimekirja, mille konkursid välja kuulutatakse.

Me siiski püüame töörühma kokku saada. Kavatsime esitada ühise pöördu- mise haridus- ja teadusministeeriumile, kultuuriministeeriumile, teadusagen- tuurile ning riigikogu kultuurikomisjo- nile.

Kus eesti keel õieti elab ja loob?

Keeleteadlastelt tahab ühiskond väärt sõnaraamatuid ja neid ta ka üle aasta- paari tänuväärselt saab. See on suure- pärane! ÕSi uuendatakse pidevalt ja selle kasutajad on rõõmsad. Aga eks lingvisti- delgi ole muret kuhjaga. Kuid kirjanike ja kirjandusteadlaste kõige olulisem sõnaraamat oleks kirjanike leksikon. Nii et me palume vahelduseks ka ühe sellise uuendamist, vähemalt iga vee- rand sajandi tagant. Lisandunud on uus autorite põlvkond, vanemad on palju juurde loonud ja kriitikud käsitlenud, suhtlemine andmetega käib rohkem võrgus kui paberil, vana leksikoni leiab vaid rampsist.

Kunagi olime koos keeleuurijatega eesti filoloogid, õppisime koos, aga nüüd juba lootusetult lahutat. Endine „Eesti kirjanike leksikon“ koostati Keele ja Kirjanduse Instituudi (KKI) juhtimi- sel. Heino Puhveli ja Oskar Kruusi toi- metamisel ilmus teos Eesti Raamatu

Mullu oktoobris istutasid Eesti kirjanike liidu liikmed Käsmu loomemaja aeda üheksa viljapuud. Kumma viljad valmivad enne – kas noore puu või uue leksikoni?

Kris Moor

toel 2000. aastal, mil KKI oli juba ümber korraldatud kaheks eraldi asutuseks. Varasema „Eesti kirjanduse biograafiline leksikoni“ (1975) väljaandmist juhtis samuti KKI. Neid teatmeteoseid nikerdati hulga kaasautorite poolt pikemat aega, kuid tulemused said päris hääd. KKI oli minugi esimene töökoht värske filoloogiadoktorina, koos Õne Kepiga kirjutasime seal eesti pagulasluule ülevaate.

1993. aastal löödi instituut pooleks: tekkisid Eesti Keele Instituut ning ETA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus. Nüüd uhab Eesti Keele Instituut tublilt aina edasi. Kuid Underi ja Tuglase keskus on sellesama löögi all, millest äsja pajatasin: et elus püsida, peavad nad maailma tippteadust deklareerima, eelmise sajandi haku dekadentsist viimast välja võtma. Nad ei saa, rahvaluule vesikivi kaelas, kaevu hüpata. Seetõttu ongi entsüklopeedilise arenduse oma südameasjaks võtnud Tartu ülikooli kirjandusteadlased.

Meie jääme ülikoolis ellu, sest meie põhitegevus on siiski õppetöö ja vahel toetas ka väike baasfinantseerimine. Kuigi rahvusprofessori rikkus on – et see oleks avalikult teada – lihtsalt linna-legend: selle toel lisategevust ette ei võta, pigem oleme süvenevas puudujäägis.

Ja veel kord: kas on ühe kultuurilise leksikoni koostamine ikka ülikooli kui õppe- ja teadusasutuse asi? Aga mida parata, kui ükski teine asutus seda tänapäeval teha ei saa?

Kirjanduse seisukohast juhin siiski tähelepanu, et riiklik keelehoole ei tohiks piirduda ainuüksi lingvistilise tegevusega. Kus meie eesti keel õieti

elab ja loob, kus on kullala koduke? Me emakeel tunnetab ja taasloob ennast kõige sügavamalt ja kõrgemalt ikkagi sõnakunstis: luules ja proosas, teatris, leidlikus ajakirjanduses, me ürgsetes ja uutes murretes, reklaamivas tarbesõnakunstis, mõnes lauluski. Seega ka kujundliku mõtlemise ja ütlemise ehk poeetilise keelekasutuse valdkonnad peavad saama väärilist tuge. Poeetika on keele süvaomadus, tema armastatud süda, mille hoidmiseks peab olema samuti tagatud kestlik „riiklik tellimus“. Seda ei tohi külma kätte jätta.

Leksikoni eeltöö on juba tehtud

Uue leksikoni koostamist ei pea alustama nullist. Põhi on juba olemas: see on e-leksikon Estonian Writers' Online Dictionary ehk EWOD, nagu me teda suupäraselt lühendame. EWOD asub aadressil sisu.ut.ee/ewod.

EWODi eesmärk on koondada esmaltähtsat võõr- ja emakeelset teavet eesti kirjanduse ja selle vastuvõtu kohta nii kodus kui ka välismaal. Eesti kirjandus toimib ikkagi rahvusvahelises maailmakirjanduses. Tähtis on, et välisühiline leiaks meie kirjanduse kohta üles tähtsamad käsitlused ja viited, millele tal on keeleline juurdepääs. See tõstab nii kirjanduse kui ka kirjandusteaduse komparatiivset suhtlusvõimet. Sellisena on EWOD ka hää kultuuridiplomaatia tööriist. Samal ajal on ta kasulik meie koduse andmebaasina, sest inglise keel ei tee ju enam raskusi.

Aga sellegipoolest võtaksime profiilide aluseks olevad eestikeelsed tekstid nüüd kasutusse ja arendaksime EWODi

kõrval välja paralleelse emakeelse võrguleksikoni. Selle loomisel tuleksidki kampa nii Tallinna professor kui ka kirjandusmuuseum, kirjanike liidu moraalsel toetusel. UTKK võiks ka liituda, arvab akadeemik Jaan Undusk. Nii et me ei alustaks hoopiski tühjalt kohalt, vaid suur osa tööst on juba ette ära tehtud.

EWOD, mis praegu on lihtne akadeemiline andmekogu ülikooli e-platvormil, tuleb välja arendada rahvusvaheliseks erialarepositooriumiks, mis täidab kõik avatud teaduse ja turvatud andmekogu tingimused. Seda taset eesti humanitaarias veel kuskil ei ole. Siis saab iga autoriprofiil eraldi avaliku juurdepääsumarkeri ehk DOI, millele hää viidata. Hetkel on kogu leksikonil vaid ühine üldine DOI, kuid juba praegugi indekseerib meie sisu Põhja-Ameerika Modern Language Association (MLA). Vaja oleks läbi viia ka sisemine ja välimine linkimine, ulatuslikum sidumine Wikipediaga jms.

Kahasse maailmakirjanduse emeriitprofessori Jüri Talvetiga – tema andmekogu loomise algataski – oleme EWODi peatoimetajad. Tegevtoimetaja on Sven Vabar, kelle visa töö najal kogu arendusprojekt püsibki. Talle on praegu abiks väga head kirjutajad Anneli Niinre ja Lauri Pilter ning tõlkija Ilmar Anvelt, teisedki. Mõnigi doktorant või värske doktor tuleks kaasa, kui palga ja tervisekindlustuse saaks.

Sven Vabari andmetel oli eelmise aasta lõpuks sisse kantud 830 autorit, kellest 650 on olemas ka ingliskeelne profiil. Tema arvab, et kokku võiks leksikonis olla 3000–4000 kirjanduslikult olulist nime. Võrdluseks: „Eesti kirjanike leksikonis“ (2000) oli vaid 1400 nime. Nii

et vähemasti 2000 literaati võiksid ikka esindatud olla. Mida lähemale jõuame sümbolse 1000 portreeni, seda rohkem on põhjust teatmeteose tutvustamiseks kodu- ja välismaal.

Kuivõrd EWOD, samuti tema tulevane emakeelne vaste, on objektiivne ja demokraatlik leksikon, siis tüviatoreid seal eraldi esile tõstetud ei ole. Olgu keskne või kõrvaline kirjanik, oleneb vaatepunktist, kõik on tähestiku järgi võrdselt ravis. Tüvitekstilisus tuleb muidugi ilmsiks, kui võrrelda profiilide mahtu ja bibliograafiat. EWOD on ikkagi akadeemiline andmekogu – inklusiivne, mitte eksklusiivne.

EWOD ei ole valikuline portaal me kirjanduse trendide tutvustamiseks – seda teenust pakub Eesti Kirjanduse Keskkuse (Estonian Literature Centre) veebisait. Need väljundid ei võistle omavahel, sest eesmärk ja kaal on erinev. Ammugi ei asenda mahukat asjatundlikku andmebaasi Wikipedia.

Kirjanduse geenipank

Võidakse küsida: mis on „Eesti kirjanike võrguleksikonist“ kasu?

Uuest teatmeteosest tõuseks tulu nii meile endile kodus kui ka sõpradele võõrsil. Andmebaasidel on alati suur väärtus. Nagu vastas hiljuti Eesti Kultuuriloolise Arhiivi juhataja Kristi Metste: neid ei tehta mineviku meenutamiseks, vaid tuleviku loomiseks. See on sisuline baastegevus – rakenduslik alusteadus.

Millepärast oli Eestile geenipanka vaja? Millised ressursid selle alla pandi? Kirjanike leksikon on meie kirjanduse geenipank, seal on talle poeetiliste koodide jada. Jama, kui pead nii tähtsat asja tegema põlve otsas ja pisku eest, ja kui see ei kuku suurepärase välja, jääb poolikuks ning nõuab parandamist.

Otsest kasu saaks muidugi võimalik asutustevaheline töögrupp, kes hakkab EWODi alusel ja sellega rööbiti koostama emakeelset „Eesti kirjanike võrguleksikoni“. Ei ole välistatud, et kunagi trükitakse tolle põhiosa ka raamatuna.

Alates töö alustamisest 2014. aastal olen teinud üheksa edutut EWODisse otseselt või kaudsemalt puutuvat taotlust Eesti teadusagentuuri, haridus- ja teadusministeeriumi ning kultuuriministeeriumi programmidele. Ainult kaks ülikoolisest väiksemat projekti on olnud edukad, rohkem mitte. Kokku tuleb kuraditosin, sest äsja esitasin ka kultuurkapitalile. Milline (kvaliteet) ajaraisk! Õnneks oleme mentor Talveti varasemast teadusteemast ja kirjandusmuuseumi tippkeskusest saanud teatavat tuge, rahvusprofessori suurele abile lisaks, kuigi ka need allikad kuivasid viimaks kokku. „Eesti kirjanike võrguleksikoni“ sama kasinalt rajada ei saa.

Arne Merilai on Tartu ülikooli eesti kirjanduse professor, rahvusteaduste professor ning veebileksikoni „Estonian Writers' Online Dictionary“ kaaspeatoimetaja.